

EREDMÉNYEK ÉS FELADATOK A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR FOLKLÓRKUTATÁSBAN

Jugoszláviai magyar folklór

Válogatta, szerkesztette, az utószót írta és az irodalomjegyzéket összeállította Jung Károly.

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1983.

Egy tudományág nagykorúságát a közösségben az is jelzi, ha arról összefoglaló, illetve tanulmányaiból válogatás jelenik meg. A jugoszláviai magyar folklórkutatás háború utáni alakulását, a kutatók érdeklődési körét tükrözi Jung Károly válogatásában a *Jugoszláviai magyar folklór*. Sajnos már írásunk legelején meg kell állapítanunk: hazai folklórkutatásunkat mindig az befolyásolta, hogy egy-egy gyűjtőnek mi állt érdeklődése homlokterében. Emiatt a vajdasági parasztság szellemi kultúrájának a megismerésében még mindig sok a fehér folt, a tisztázatlan kérdés. Igazságtalanok lennénk, ha figyelmen kívül hagynánk, hogy az elmúlt tizenöt évben jelentős eredmények is születtek, elsősorban a tragikusan elhunyt Tóth Ferenc és Matijevics Lajos kutatásai nyomán. Az egyetemes magyar folklórkutatásban is figyelemre méltóak azok az eredmények, amelyeket Jung Károly ér el a néphit és a népszokások vizsgálatában. Átfogó néprajzi képünk mindössze két néprajzi csoportról: a szlavóniai magyarokról és az al-dunai székelyekről van. Mindkét népcsoportot elsősorban Penavin Olga tanulmányaiból, monográfiáiból ismerjük. A kötet nem tartalmaz egy tanulmányt sem Penavin Olga közleményeiből, mert ugyanebben a sorozatban külön könyvben tisztelegnek majd munkássága előtt. Elfogadható szempont,

de azért mégis sajnáljuk, hogy legalább egy-két írását nem vette fel a szerkesztő, mert — ahogyan eligazító utószavában írja — a válogatással végső soron az volt a célja, hogy az olvasókat megismertesse a bácskai, bánáti, szlavóniai és bányai parasztság hagyományaival, márpedig ezeket nálunk Penavin Olga ismeri legjobban.

A könyv első fejezetében a hazai kutatástörténet magyar vonatkozásait taglalja. Kósa László részletesen ismerteti azokat a törekvéseket, eredményeket, amelyek a vajdasági népi kultúra tanulmányozásában felismerhetők. A kezdetektől a hetvenes évekig kritikailag elemzi a közleményeket, s lábjegyzeteiben gazdag bibliográfiát is közöl. Egyet kell értenünk azokkal a megállapításaival, melyek a két világháború közötti időszakban megjelent publikációkra vonatkoznak. Habár színvonalukat tekintve nem mérhetők a korabeli más magyar nyelvterületen megjelent szociográfiai, illetve néprajzi közleményekkel, mégis fontosnak tartjuk őket, mert a harmincas-nyolcvanas évek felvairól belőlük kapnánk némi képet, a vajdasági parasztság életét segítségükkel jobban megismerhetjük. Néhány olyan adatot is tartalmaznak, elsősorban az anyagi kultúra és a társadalmi néprajz köréből, melyet ma már aligha gyűjthetnénk össze. Éppen ezért nem ártana, ha a két világháború közötti időszak írásainak legjava vagy ebben a sorozatban, vagy egy másik kiadványban ismét megjelenne. Mert a Híd és a Kalangya teljes anyaga nehezen hozzáférhető, csupán egy-két könyvtárban, illetve magángyűjteményben van csak meg. Eligazító utószóval, jó jegyzetekkel hasznos ismereteket

nyújthatnának ezek a falukutató riportok nemcsak a beavatottak számára, hanem mindazoknak, akiket érdekel a népi kultúra

Az első fejezet tanulmányai arról tanúskodnak, hogy a felszabadulás után, az újjáépítéssel együtt, a hagyományos életmód kutatása is nagy lendülettel beindult. Megszervezték az első múzeumokat, a zentai diákokat is bevonták a gyűjtésbe, néprajzi kiállításokat rendeztek. De már 1953-ban Bóna Júlia a Hídban közölt beszámolójában felvázolta mindazokat a problémákat, melyek későbbi kutatásainkat is jellemezték. A sikertelenség okát abban látta, hogy a gyűjtést elsősorban a véletlenre bízta, nem készítették egy keret-tervet, amely alapján a gyűjtést végezték volna, de kiolvashatjuk az írásából azt is, hogy hiányoztak a szakemberek, hogy a gyűjtők egyéb elfoglaltságuk mellett, érdeklődésből, lelkesedésből végezték munkájukat.

Több mint harminc év múlt el az idézett cikk megjelenése óta, de a vajdasági magyar folklór- és néprajzi kutatás problémái nem sokat változtak. Napjainkban is a legnagyobb gondot a szakemberhiány jelenti, a folklórral állásban mindössze Jung Károly foglalkozik. Néprajzi és folklórkutatást a Vajdasági Múzeum és a Zentai Múzeum ugyan végez, de nem elég eredményes, mert ugyanebben a könyvben a korábban már említett Kósa László cikkében ezt is olvashatjuk: „Bácska anyagi kultúrájáról sommásan elmondható, hogy a magyar nyelvterületnek nincs még egy e szempontból ilyen kevésbé ismert része.” 1972 óta a helyzet nem sokat változott. Annál inkább lesújtó ez a vélemény, ha figyelembe vesszük, hogy legfeljebb tíz-tizenöt évig gyűjthetünk adatokat a két világháború közötti időszakról, mindössze néhány évig a századfordulóról. Gyökeres szemléletbeli változá-

soknak kellene történniük a vajdasági magyar néprajzkutatásban, mert féltő, hogy kellő ügyszeretet híján olyan tudományos ismeretekről mondunk le, amelyek máshol Európában nem szerezhetők.

Hogy milyen gazdag és változatos a vajdasági magyarok szokása és hiedelme, ezt ez a gyűjtemény is bizonyítja. Hogy érdemes rá nagyobb figyelmet fordítani, azt az is alátámasztja, hogy a legjelentősebb magyarországi folkloristák is közleményeket, tanulmányokat írtak itteni gyűjtéseik alapján.

Jung Károly azokat a tanulmányokat válogatta össze, melyekből atfogó képet kaphatunk Vajdaság néphitéről és szokásairól. A kötetből és a felsorolt könyvészeti adatokból arra következtethetünk, hogy népszokásaink közül leginkább a téli ünnepek körébe tartozó szokásokat, hiedelmeket dolgozták fel. Gunda Béia a szerémségi magyar falvakban végzett tájékozódó gyűjtőúton a karácsonyi ünnepkör szokásait jegyezte le. A négy községben végzett terepi munka során megállapította, hogy az itteni magyar falvak többsége a magyar népszokások „élő folklórarchi-vuma, amelynek további tanulmányozása igen gazdag eredménnyel járna”. Katona Imre Kálmány Lajos nyomában Észak-Bánátban — a balladák mellett — Tóth Ferenccei a naptári ünnepek szokásait is összegyűjtötte. A szegedi kirajzású falvakban mindössze hét adatközlőtől a szokások jó néhány variánsát lejegyezte. Kár, hogy Tóth Ferencet tragikus korai halála megakadályozta, hogy elkészítse ezek szintézisét. Tanulságos az ugyancsak bánáti Torda községben gyűjtött farsangi élő népszokásokról szóló beszámoló. Tóth Ferenc és Katona Imre gyűjtései alapján Dömötör Tekla a Szent Iván-i tűzgrás interetnikus vonatkozásait fejtegette ki. A naptári unne-

peket viszonylag jól feldolgozták a jugoszláviai magyar folklórban, de ez a könyv is tanúsítja, hogy a kutatások elsősorban a Tisza vidékére és az al-dunai székelyekre összpontosultak. Közép- és Nyugat-Bácskáról alig van adatunk, pedig hogy ezen a területen is értékes adatokat találhatunk, azt Borús Rózsa könyve, a *Topolyai népszokások* is bizonyítja. Érdeemes lenne Szabadkának és tanyavilágának a szokásait, hiedelmeit is összegyűjteni, mert — tapasztalatból tudjuk — rendkívül gazdag anyag lappang Luda és Kelebia tanyavilágában. Fontos lenne vizsgálni ebben az észak-bácskai városban, hogyan hatottak a bunyevácok és a magyarok egymás szokásaira. Példaként a karácsonyi ünnepkör szokását említjük, a matorica és az oca, a gazda és a gazdasszony felköszöntését. Advent első, illetve második vasárnapján reggel a férfiak, fiúk, legények felköszöntik a házbelleket hasonló jókívánságokkal, mint más helyeken újkor. Kelebiai adatközlőm, aki 1910-ben született, az alábbi köszöntőt mondta el:

Isten éltesse a
Matoricát az ocával együtt,
Erővel, egészséggel,
Több számos esztendővel.
Adjon az Isten
Bort, búzát, békességet,
Kurta farkú malacot,
Szekeünknek kereket,
Poharunknak feneket,
Hogy ihassunk
Egész évben eleget.

A felköszöntőt, ha felnőtt volt, palinkával és borral kínálták, a gyerekeknek diót és almát adtak, ujabban pénzt is.

Tanulságos lenne alaposan megvizsgálni a bunyevác kraliicák és a magyar pünkösdlő szokást is. Természetesen nemcsak a naptári ün-

nepek alkalmasak az interetnikus kapcsolatok vizsgálatára, hanem a hitvilág, a munkával kapcsolatos szokások is, annál inkább, mert a nagy mezőgazdasági munkákat, az aratást, kukoricatörést, a virosi és tanyasi lakosok nemzetiségi hovartozásra való tekintet nélkül együtt végezték. Az aratóünnepet a szabadkai magyarok is duzsijancának nevezik, de az itteniek, bármilyen nagy munka befejeztével, duzsijancot ulnek, ha mővában dolgoznak. Minden házigazda tudja, hogy illik megvendégelni a munkásait, ha a munkát befejezik.

Ebből a kötetből is kitűnik, de a bibliográfia is azt bizonyítja, hogy a vajdasági magyar folklórkutatásban a munkával kapcsolatos szokások s a hozzájuk kapcsolódó hitvilág elemeit dolgozták fel a legkevesbé. Az emberélet fordulóinak rendkívül összetett problémája a lakodalom, a megannyi néphitelem váltakozik a dramatikus szokásokkal, a népdalokkal, az étkezési szabályokkal, érintkezik a társadalmi néprajz problémáival. A leglátványosabb, ma is élő népszokásunk szinte feldolgozatlan. Ezzel szemben a temetés — a gyűjtemény tanúsága szerint — a naptári ünnepek mellett a leginkább felgyűjtött szokáskör. Körmöczi Erzsébet és Szabó Jolán minden apró részletre felügyelve ismerteti a Zenta környéki temetkezési rítusokat. A temetkezési körbe tartozik az a tanulmány is, amelyik példamutató az itteni gyűjtők és kutatók számára arra vonatkozólag, hogyan kell egy problémakört megközelíteni, milyen földrajzi távlatokban kell azt vizsgálni, milyen nemzetközi összefüggésekbe kell állítani. Ez Jung Károlynak a kiházásatlanok halotti koronájáról szóló értekezése. Tanulmánya azt is bizonyítja, hogy egy-egy probléma megoldására még a napisajtó is felhasznál-

ható, ha rövid idő alatt viszonylag több helységről akarunk adatokhoz jutni.

A könyv hat tanulmányából kitűnik, hogy egy más etnikai csoport számára készített kérdőív milyen jól használható a mi vidékünkön is. Cs. Pócs Éva Zagyvarékás néphitét kutatta, ekkor készített el egy kérdőívet, amelyet aztán nálunk többen is felhasználtak. A tanulmányban is olvashatunk ennek a hatására készült néhány közleményt, de Kovács Endre doroszlói gyűjtése is ezt bizonyítja, hogy Vajdaság magyar folklórájának sok archaikus vonása van. Az eddigi kiadványok elsősorban a népballadákat, népmeséket prezentálták; lényegesen kevesebb munka foglalkozik a hitvilág elemeivel. Pedig a szellemi néprajz köréből ezt a legkönnyebb gyűjteni. Nem szükséges, hogy különösen tehetséges legyen az adatközlő, elegendő megnyerni a bizalmát.

A gyűjtemény érdeme, hogy attekintést ad az eddigi eredményekről. Terjedelme miatt érthető, hogy néhány tanulmány kimaradt belőle. A szerkesztő feladata mindig háládarlan, mert más-más szempontok alapján esetleg más tanulmányokat vet volna fel. Mi csak Matijevics Lajosnak 1973-ban írt közleményét hiányoljuk, melyet a vajdasági siratóparódia szövegekről írt. Segítségével a halállal kapcsolatos más inozzanatokat is jobban megismertük volna, noha a könyv legjelentősebb, legjobb tanulmányai erről a problémáról szólnak.

Egy folklórkiadványnak nálunk nemcsak az a feladata, hogy megismertesse az olvasóval a parasztság kulturális örökségét, hanem az is, hogy további feladatokra sarkalljon, felhívja a figyelmet, mi az, ami eddig elkerülte a figyelmünket, hogyan

kell továbblépnünk. A *Jugoszláviai magyar folklór* ebből a szempontból is igen tanulságos. Bebizonyította, hogy hasznosak voltak a zentai folklórszeminárium előadásai, mert sokakat ösztönöztek kutatásra. Napjainkban, habár a publikációk mást sugallnak, az az érzésünk, hogy az etnológiai gyűjtés ismét hullámvölgyben van, nem ártana ismét fellendíteni. A tanárok és a diákok többnyire mindig vállalták a többletmunkát, ezért a pedagógusok téli szemináriumán ismét foglalkozni kellene népköltészeti témákkal, első sorban gyakorlati tanácsokkal kellene ellátni őket. Jó lenne, ha az Oktatás és Nevelés kérdőíveket közölne egy-egy témával kapcsolatban, mert nem valószínű, hogy gyökeresen megváltoznak az anyagi lehetőségek, s a közeljövőben több pénzt fordíthatunk e kérdéskör tanulmányozására. Jó lenne, ha folyóirataink novellapályázat mellett folklórpályázatot is hirdetnének. Meggyőződésünk, hogy az írók pályázat nélkül is írhatnak jó elbeszéléseket, de a gyűjtőmunkára jobban kellene sarkallni az érdeklődőket, mert féld, hogy két évtized múlva a folkloristák már csak egymástól gyűjthetnek. Némelyek most bizonyára legyintenek, hiszen ötven-hatvanéves sirámokat ismétélünk, csakhogy ez alkalommal realisabb a veszély, mert az utóbbi harminc évben lényeges változások történtek falvaink, városaink életében, ennek következtében pedig átalakult a tudatunk is. A folkloristáknak, etnográfusoknak, szociológusoknak választ kell adniuk ennek a másfajta tudatnak a kialakulásával kapcsolatos kérdésekre is. Igen ám, de hogyan, ha nem ismerjük e folyamat történelmi gyökereit?

BESZÉDES VALÉRIA